

ԱՆՑԵԱԼՔ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՇԻՐՎԱՆՊԱԴԵ

Օգոստոս 7-ին, Կիսլովոդսկում, կարճատեւ հիւանդութիւնէց յետոյ, վախճանել է նշանաւոր դրող Ալեքսանդր Շիրվանպադէն: Դիակը սաւառնակով փոխադրւել է Երևան եւ յանձնւել հողին մեծ հանդիսաւորութեամբ:

Շիրվանպադէի մահով անհետանում է վերջին կէս դարու հայ կեանքի ամենաականաւոր դէմքերից մէկը: Մէկը, որ այնպայման որոշ հետք պիտի թողնէ հայոց գրականութեան պատմութեան մէջ: Շիրվանպադէի անունը կապւած կը մնայ մեր գրականութեան իրապաշտ ուղղութեան հետ:

Շիրվանպադէի իսկական անունը Ալեքսանդր Մովսիսեան էր: Ծնւել էր 1858 թ., Շամախի քաղաքում: Նախնական կրթութիւնը ստացել էր քաղաքային, ապա ծխական դպրոցներում եւ 1873 թ. աւարտել գաւառական դպրոցը: 1875 թ. տեղափոխուելով Բագու՝ պաշտօնավարել էր նահանգային վարչութեան մէջ իբրեւ գրագիր, ապա, որպէս հաշւաւար, մի առեւտրական տան մէջ, յետոյ նշանակւել էր գրադարանատէս Մարգարիտիական Ընկերութեան Գրադարանում: 1878 թ.ից սկսել էր աշխատակցել «Բակինսկի Իզվեստիա» եւ «Թիֆլիսկի Վեստնիկ» ռուսերէն, ապա «Մեղու» եւ «Մրչակ» հայերէն թերթերին: Իր յօւածներն ինքին էր կազմում, մեծ մասամբ, Բագուի հայ կեանքի չարն ու բարին, կամ նախահանքերի բանտրների չարքաշ փիճակը: Նրա առաջին գրական երկը, որ իր վրա հրաւրեց ընթերցողների ուշադրութիւնը, «Հրգեհ Նախահանքերում»-ն էր, որ տպւեց «Մշակ»-ում, 1883 թ.: Սրան յաջորդեց «Գործակատարի Յիշատակարանը», նոյնպէս «Մշակ»-ում: Այս երկու գործերը Շիրվանպադէին ապահովեցին գրական անուն եւ ընդմիշտ կապեցին հայոց գրականութեան հետ:

1883 թ. Շիրվանպադէն տեղափոխւեց Թիֆլիս՝ արեւելահայոց մտաւոր կեանքի կենտրոնը եւ իբրեւ Գր. Արժրունու գաղափարական հետեւողներից մէկը՝ մտաւ «Մշակ»-ի շրջանակը: Այստեղ իրար յետեւից նրա գրչի տակից դուրս եկան «Արամբին», «Զուր Յոյսեր»,

«Ոչնամատար», «Նամու», «Յաւագարը», եւ «Արսէն Դիմաքսեան» վէպերը: 1898 թ., իրրեւ հնչական նա մի տարով աքսորեց Օդէսա եւ վերադառնալով՝ շարունակեց զրական աշխատանքը: Այս շրջանում լոյս տեսան նրա «Մեղանիա», «Ունէր Իրաւունք», «Եւգինէ», «Պատուի համար» թատերգութիւնները, «Արտիստը» պատմածքը եւ «Քառոս» դրուիս գործոց վէպը:

1905-ի0 թականներին Շիրվանդագէն անցկացրեց արտասահմանում, Փարիզ, որտեղից աշխատակցում էր Թիֆլիսի «Հորիզոն» թերթին: Նրա այս շրջանի գրած քննարկից են «Կործանւածը», «Արմենուհին» եւ «Աւերակներ Վրա» թատերգութիւնները, ինչպէս եւ բազմաթիւ յօդւածներ ներկայումս գրականութեան եւ արեւստի խնդիրներին:

Փարիզից վերադառնալուց յետոյ, նա շարունակեց մօտիկ աշխատակցութիւնը «Հորիզոն» թերթին: Վերջինիս նախաձեռնութեամբ, 1911-ին, տօնեց նրա զրական երեսնամեայ գործունէութեան յուբիւսանք, որ բացի բարոյական կողմից՝ ասպնայեց նրան նաեւ որոշ նիւթական միջոց: Պատերազմի ընթացքին, 1917-ին, «Գործ»-ում լոյս տեսաւ նրա «Արհաւիրքի Օրերին» հինգ արարւածով գրաման, որ մի արձագանգ էր օրւայ գէպքերին:

1919-ին, վախենալով բոլշևիկեան յեղաշրջումների հետեւանքով առաջ եկած խռոնակութիւններից, Շիրվանդագէն անցաւ Պոլիս, ուր բաւական ժամանակ ապրելուց յետոյ, ճանապարհորդեց արտասահմանի հայաբնակ վայրերը մինչեւ Ամերիկա: Միեւնոյն ժամանակ աշխատակցում էր դաշնակցական մամուլին: Յատկապէս «Հայրենիք» ամսագրում հրատարակեց բազմաթիւ յօդւածներ, մասամբ, յուշագրութիւններ, որոնք հետագային մաս կազմեցին Երեւանում առանձին հատորներով լոյս տեսած իր յուշերի:

Ամերիկայից վերադառնալով՝ Շիրվանդագէն մի քանի տարի ապրեց Փարիզում, հայ հարուստների նիւթական աջակցութեամբ: Զկարողանալով, սակայն, տոկայ կեանքի ծանր պայմաններին, վերադարձաւ Հայաստան, ուր 1930-ին տօնեց նրա զրական գործունէութեան յիսնամեակը: Երեւանում նա գրեց եւ բեմադրոց «Մոր դանի Խնամին» թատերգութիւնը, որ մի տգեղ պարտաւագիր էր այն անձանց դէմ, որոնց նպաստով իր գոյութիւնն էր պահել արտասահմանում:

Շիրվանդագէտի կեանքը Հայաստանում արձանագրելիք լուսաւոր ոչ մի կէտ չունի իր մէջ: Նա եղաւ անգուսպ քծնողն ու ջատագովը խորհրդային կառավարութեան: Ասենք հասարակական նկարագրի ու բարոյականութեան տեսակէտից Շիրվանդագէն առաջ էլ առանձին

բարձրութեան վրա կեցած չէր. համոզում եւ ուղղութիւն փոխելը նրա կեանքում սովորական բաներ էին: Մոլեռանդ մշակական՝ նա չվարանեց անցնել հակառակորդ «Արձագանք»-ի կողմը, երբ դրա մէջ որոշ շահ տեսաւ: Հակադաշնակցական՝ նա դիւրութեամբ փոխադրեց դաշնակցական «Հորիզոն»-ի տունը, երբ համոզեց, թէ այդպէս իրեն համար աւելի լաւ կը լինի: Ազգային Բիւրօի, ապա Ազգային Խորհրդի գործակից՝ նա չվարանեց նրանց վրա ցնիս նետել, երբ հետագային այդ շահաւոր երեւաց: Արտասահմանի դաշնակցական մամուլի աշխատակից, եւ «Հայրենիք»-ի վարձատրութեամբ ապրող՝ նա ոչ մի դժւարութիւն չկրեց դուրս գալու. Դաշնակցութեան դէմ, երբ այդ անհրաժեշտ էր Ազգային Պատուիրակութիւնից կամ Բարեօրծականի շրջանակից նպաստաւորելու եւ կամ խորհրդային իշխանութեան դուրսը հայցելու համար:

Նկարագրի այս թերութիւնները, սակայն, արգելք չեն, որ մենք ճանաչենք Շիրվանդադէի գրական մեծ արժէքը թէ որպէս վիպասան եւ թէ իբրեւ թատերագիր: Այս երկու ասպարէզներում էլ նա մեծարժէք եւ մնայուն գործեր է տւել: Եթէ իր թատերական երկերով Շիրվանդադէն մի տեսակ շարունակողը եղաւ Գ. Սունդուկեանի եւ սրանից առաջ եղած իրապաշտների, որպէս վիպագիր ըստ արժանւոյն, նրան են համարում հիմնադիրը հայ իրապաշտ վիպագրութեան: Շիրվանդադէն իր ստեղծագործութեամբ շեշտած հակադրութիւն է մի ժամանակ մեզ մօտ բաւական ընդունած ոռոմանտիզմի ու խորհրդապաշտութեան: Շիրվանդադէն մեր գրականութեան մէջ անմահացրեց մի ամբողջ դարաշրջան:

Շիրվանդադէի անունը անխղելի կապերով կապւած է արեւելահայ քաղքենի դասի եւ, յատկապէս, Բագուի հայ քաղքենիութեան ծագման եւ զարգացման պատմութեան հետ: Դրամագլխի կուտակման նախնական շրջանն ապրող հայ քաղքենի դասակարգի կենցաղն ու բարքերը, զաղափարներն ու տենչերը նրա երկերում արձանագրւած են զեղարւեստական այնպիսի գունազեղութեամբ, այնպիսի ճոխութեամբ ու հարադատութեամբ, որ ամենայն իրաւամբ նրա վէպերը կարելի է համարել մարդկային խօսուն վաւերագրեր անցեալ դարավերջի հայ ընկերային պատմութեան պատկերացման համար: Շիրվանդադէն հայ քաղքենիութեան պատմագիրն է:

Արեւստի տեսակէտից էլ Շիրվանդադէի երկերը հարուստ են կատարեալ էջերով: Նաւթահանքի հրդեհի տեսարանը, օրինակ, «Քառաս»-ում: Կամ, «Պատուի համար»-ը իր ամբողջութեան մէջ: Կամ բազմաթիւ նկարագրական ու հոգեբանական հատւածներ այս ու այն վէպում:

Շիրվանզադէի լեզուն ճոխ չէ. նրա հայերէնը յաճախ կաղում է : Ոճը հատուկ է ու պատկերալից : Կենդանի ու զուսպ հեղնանքը առանձին աշխոյժ ու գրաւչութիւն են տալիս նրա գրած քններին : Ուժեղ է նրա երկախօսութիւնը : Նրա պատկերները գծւած են վարպետի լայն վրձինով, գոյների բազմազանութեամբ : Երկերի նիւթն ու դադարարները մարդկային են, յառաջադիմութեան աղբիւրից առնւած, յաճախ, տիպական ու մնայուն :

Թէ որպէս արւեստագէտ եւ թէ իրրեւ ընկերային միջավայրը պատկերացնող, Շիրվանզադէն կը մնայ հայոց զրականութեան ամենաազգի ընկնող դէմքերից մէկը, Սունդուկեանի ու Նար-Դոսի կողքին :

Ս. Վ.

ՓՐՕՖ. Ս. ՍՈՂԻԿԵԱՆ

Մայիս 28-ին, Հիւս. Ամերիկայի Րոչէսթըր քաղաքում, 83 տարեկան հասակում, վախճանւել է Կարնի Սանասարեան դպրոցի հիմնադիր ու զեկավար երրորդութեան վերջին անդամը՝ Փրոֆ. Սարգիս Սողիկեանը : Հանգուցեալը Պարբերդցի էր : Ծնւած պէտք է լինի 1852-53 թւականներին : Նախնական կրթութիւնը ստանալով իր ծննդավայրում՝ պատանի հասակում, իրրեւ Մկրտիչ Սանասարեանի սաներից մէկը, ուղարկւել էր Գերմանիա ուսումը կատարելագործելու համար :

Տասը տարի Գերմանիայում սովորելուց յետոյ, Սողիկեանը վերադարձաւ Թիւրքիա եւ Յ. Մատթեանի ու Գ. Արուլեանի հետ մասնակցեց Սանասարեան վարժարանի հիմնադրութեան եւ այնուհետեւ շուրջ 40 տարի ծառայեց այդ հաստատութեան, որպէս ուսուցիչ եւ դաստիարակ : Իր մասնագիտութիւնն էր՝ կրօն, լեզուներ, արւեստ : Բնաւորութեամբ մեղմ, դիւրահաղորդ, լայնօրէն զարգացած՝ Սողիկեանը ջերմօրէն սիրւած էր թէ իր սաների, թէ պաշտօնակիցների, թէ դրսի հասարակութեան եւ թէ կառավարական շրջանների կողմից : Սանասարեան դպրոցը իր յաջողութիւնների համար շատ բանով պարտական էր նրան :

1915-ի Եղեռնից փրոֆ. Սողիկեանը աղատեց հրաշքով - չնորհիւ գերման հիւպատոսի հետ ունեցած անձնական կապերի : Նոյն հիւպատոսի միջոցով աղատեց եւ ուրիշ հայերի կեանքեր : Պատերազմից յետոյ գաղթեց Ամերիկա, ուր եւ վերջացրեց իր արդիւնաւոր կեանքը :

